

Divéky Ferenc (1848-1869) élete és munkássága

Life and Works of Ferenc Divéky (1848-1869)

Dr. KARÁCSONYI Károly

Allgäustr. 2, 88212 Ravensburg, Deutschland
karacsonyi.kp@web.de

Abstract

Until the last years, the botanical activity of Ferenc Divéky (1848-1869) was almost unknown. His manuscript, describing the flora in the surrounding of the Satu Mare city, was found and valued only in the last year. In the paper, with 236 pages, he shows a list of the families, genera und species found there, using determination keys. In the following years he travels through the entire Satu Mare County, collecting a tremendous botanical material. As a middle school student, in the last class from Satu Mare, at the age of 20, he dies during a botanical trip in the Gutâi Mountans.

Kivonat

Az utóbbi évekig ismeretlen maradt Divéky Ferenc (1848–1869) botanikai tevékenysége. Kéziratát, mely Szatmárnémeti környékének flóráját írja le, csak az utóbbi években találták meg, és tettük közzé. A 236 oldalas kézirat tartalmazza az általa talált növények család-, nemzetség- és fajneveit, valamint azok határozókulcsát. A mű megírását követő években még jelentősen gazdagította botanikai gyűjteményét, beutazva Szatmár-vidék távolabbi közzeteit. Még, mint a Szatmárnémeti Katolikus Gimnázium középiskolás diákja, egy terepi gyűjtésén, a Gutin-hegységben lelte halálát.

Kulcsszavak: Szatmár, flóra, Divéky, életrajz, munkásság, megkerült kézirat

BEVEZETÉS

Divéky Ferenc neve a közelmúltig, még a természettudományok iránt érdeklődők körében is szinte teljesen ismeretlen volt. A múlt században csupán néhány botanikai jellegű írás emlékezett meg róla [3], míg tragikus körülmények között bekövetkezett halálát, a szatmári gimnázium történetét bemutató munka ismertette [5]. Időközben, a nagy áldozattal létrehozott tetemes herbáriumának nagy része is megsemmisült, míg kéziratos munkájának már a 20. század elején is csak egy töredékét találták meg. A teljes terjedelmű kéziratos könyv 2014-ben való előkerülése – Cordea Marta, a Szatmár Megyei Könyvtár munkatársának köszönhetően – szolgáltatta az indítékot Divéky Ferenc munkásságának alaposabb tanulmányozására és ennek közzétételére [4]. A terepkutatások során elhunyt fiatal természetbúvár életével kapcsolatos adatokat úgy az állami, mind az egyházi levéltárakból beszereztük (Arhivele Statului Satu Mare, Arhivele Statului Maramureş Baia Mare, Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár). Ezzel párhuzamosan, úgy a hazai mind a külföldi herbáriumokban igyekeztünk megkeresni a máig létező, egykor Divéky által gyűjtött botanikai anyagot. Az említett dokumentumok alapján kirajzolódó életútját, valamint tudományos munkásságát, a következőkben vázoljuk.

EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Divéky Ferenc 1848. november 21-én született az akkor Szatmár vármegyéhez – ma Máramaroshoz – tartozó Kisbányán (Chiuzbaia). Apja – szintén Ferenc – bejegyzett mestersége „királyi körlovag”. A Divékyek eredetileg a Felvidékről származnak, és ez a családnév a szóban forgó vármegyében csak kivételesen fordul elő. A család lakhelye akkor tulajdonképpen Felsőbánya volt, ahol még négy évvel később – második gyermekük, Alajos születése idején – is tartózkodott. Aztán a Divékyiek elköltöztek a Bereg megyei Vásárosnaményba, ahol a gyermek Ferenc kijárta az elemi iskoláit.

1861-ben, felkerült a Szamos kanyargós medre által részben közrefogott Szatmárnémetibe, elkezdve gimnáziumi tanulmányait. A kvartélyba lakó diák ekkor egy fejlődésben lévő várost ismerhetett meg, ahol a 19. század második felében közkönyvtár és nyomda működött, és ahová a különböző szintársulatok is

rendszeresen ellátogattak. Az 1639-ben alapított, nagy múltú római katolikus gimnázium ekkor már a piarista paptanárok vezetése alatt állt. A fokozott követelmények ellenére, a vidékről érkező fiatal itt, már az első tanévet aránylag jó eredménnyel zárta, de az ő ideje valójában akkor „jött el”, amikor a tananyagban a természettudományok is helyet kaptak. Ekkor már rendszerint osztályelsőként, vagy esetleg másodikként van felüntetve (l.: *A szatmári kir. kat. gimnázium névjegyzékei 1861/2–1868/9*). Kiváló tanárai közül a tudós dr. Lúcz Ignác, valamint a Selmechbányáról Szatmárra került Vlkolinszky Béla [7] oktatták a természettudományos jellegű tantárgyakat.

Kétségtelen, hogy a fiatal diák az itt szerzett ismeretek alapján kötelezte el magát a növényvilág kutatásával, amely – úgy tűnik – fokozatosan szenvedélyévé vált. Tény, hogy már IV. és V. gimnazista korában igyekezett szabadidejét hatékonyan a kutatásra kihasználni. Majd, VI.-os diák korában hozzáfogott egy könyv megírásához, amelyben célul tűzte ki Szatmár város környéke növényvilágának feldolgozását. Ezt a munkát VII. osztályos tanulóként, 1868-ban, be is fejezte, amely aztán a közelmúltig nem juthatott el a botanika iránt érdeklődő szakemberek kezébe. Mivel, úgy véljük, hogy ez, a már korábban említett, és nemrég előkerült kéziratos könyvecske a 19. századi természettudományos irodalmunk egyik gyöngyszeme, érdemes e bemutatás során is (az alábbiakban) részletesebben elemezni.

Divéky Ferenc nem ellégett meg az „alma mater” városának környékén termő növények bemutatásával, hanem kihasználva minden szabadidejét, bejárta Szatmár vármegye különböző tájegységeit. Ez, a nem kevés anyagi áldozatot követelő tevékenység azért is nehezedett fokozott súllyal a fiatal botanikusra, mert időközben nehéz csapás érte a családot: ugyanis 1866-ban az édesapja meghalt. Ekkor az özvegy édesanya elköltözött fiával a kővár-vidéki Nagybúnyra (Boiu Mare). Nem könnyű elképzelni, miként oldotta meg a fiatal botanikus egyrészt kutatóútjai anyagi fedezetének előteremtését, másrészt pedig – figyelembe véve a korabeli közlekedési viszonyokat – e kiszállások lebonyolítását. Tény, hogy két év alatt eljutott a nyírségi homokvidékre, az Ecsedi-láp peremére, a Szamos-síkság különböző helyeire, az Avas- és Gutin-hegységbe, valamint korábbi lakhelye, Vásárosnamény, és újabb otthona: Kővár-vidék különböző településeinek határába.

Munkája nyomán a szatmári katolikus gimnázium természetrajzi szertárában tetemes botanikai anyag gyűlt össze. Ehhez az is lényegesen hozzájárult, hogy Divéky cserekapcsolatokat létesített nemcsak a Kárpát-medence különböző városaiban működő botanikusokkal (Hazslinszky Frigyes, Vágner Lajos, Jermy Gusztáv), hanem az Ausztriában és Németországban tevékenykedő neves szakértársakkal is (Aussendorfer, A., Bayer, J. A., Gander, H., Skofitz, A., Uechritz, R. F. K.). Ennek ismeretében érthető, hogy a szatmári „M. Eminescu” gimnáziumban egy napjainkig megőrződött – „Kővárvidéki gyűjtemény” név alatt jegyzett – herbárium mellett, Divéky által gyűjtött és küldött cserepéldányok is fellelhetők a budapesti [2], kárpátaljai és ausztriai kollektciókban; sőt – feltehetőleg – a Missouri állambeli St. Louisban őrzött Jermy Gusztáv-féle gyűjteményben is.

Az 1869-ben utolsó éves gimnáziumi diák, kihasználva a tavaszi húsvéti szünidőt, diaktársaival ellentétben, nem tért haza, hanem elindult a Keleti-Kárpátokba, újabb növényeket gyűjteni. A mindössze 20 éves fiatalember eme útja fatális kimenetelű volt, ugyanis erről nem tér többé vissza. A pár nap múlva keresésére indulók megtalálták egy, a Rozsályból eredő forrás közelében, növényekkel teli gyűjtőmappája mellett fekvő – élettelenül. A tragédia pontos okára soha nem derült fény, de tény, hogy a nagybányai anyakönyv 1869. április 3-i bejegyzése szerint a halál oka: „éhezés és fagyás”. Ezen bányaváros római katolikus temetőjében helyezték örök nyugalomra, április 5-én. Időközben sírja megsemmisült.

Aztán, az annyi áldozattal létrehozott botanikai gyűjtemény szinte két évtizedig ott porosodott a szatmári gimnázium természetrajzi szertárában. Ennyi idő mindenképp elég arra, hogy egy gondozatlan herbárium megsemmisüljön. Mégsem ez történt, ugyanis az 1886-os tanévben új természetrajztanár érkezett ide: a kiválóan képzett Schöber Emil személyében, aki rögtön felismerte a Divéky-féle gyűjtemény tudományos értékét. Azonnal nekifogott a még meglévő anyag állományának megmentéséhez [6]. Jóllehet, ma már azt nem tudhatjuk, milyen terjedelmű lehetett eredetileg az említett diák kollektciója, de bizonyára lényegesen nagyobb volt annál, mint amit Schöber megérkezésekor ott talált. Majd 1909-ben Fodor Ferenc leköszölte a gimnázium szertárában ekkor még meglévő Divéky-féle herbárium Szatmár vármegyéből származó anyagát, saját gyűjtésével kiegészítve [3]. Ezek között számos növényritkaság mellett több olyan faj is szerepel, amelyek termőhelyei napjainkra megsemmisültek. Ezek közül kiemeljük a következőket: *Acorus calamus* L., *Dactylorhiza sambucina* (L.) SOÓ, *Trollius europaeus* L., *Xeranthemum annuum* L.

A korábban említett, 1868-ban írt, és a közelmúltban 236 oldalnyi teljes terjedelmében előkerült Divéky által írt kézirat, *Vezérfonal a Szatmár körzetében termő virágos növények meghatározására* címet kapta. Annak, hogy 1909-ben e munkának csupán az első 81 oldalnyi terjedelmű fejezete került elő, a legkézenfekvőbb magyarázata, hogy ebből egy, vagy talán több kéziratos másolat is készült. Erre enged következtetni az általunk konzultált könyvformában bekötött példány, amelyben a 33. számú lap – két különböző jellegű kézírással – kétszer van befűzve.

E kéziratos könyvecske – a növények „seregei”-nek majd nemeinek meghatározását tartalmazó – első részének lapjai I-től LXXXI-ig, római számokkal van sorszámozva. A „seregek”, vagyis a családokkal leginkább azonosítható rendszertani egységek, Carl Linné munkája nyomán, a porzók száma és jellege alapján vannak elkülönítve. Ezt követi a növénynevezetések (genusok) jellemzése és ezek szétválasztása, határozókulcsok segítségével. Ezek besorolásakor Divéky nem másolhatta a szakkönyvek szövegét, hanem maga kellett kidolgozza a Szatmár környékén otthonos nemek szétválasztását. Ez pedig aligha nevezhető rutinfeladatnak egy gimnáziumi diák számára.

A korábban teljesen ismeretlen 156 oldalnyi terjedelmű III. fejezet, *A fajok meghatározása*, a pozsonyi származású Stephanus Endlicher akkor újszerű, modern rendszere alapján történt, és a Divéky által azonosított 322 nemzetségbe tartozó 556 faj leírását tartalmazza. Ezek közül kiemelendők a következők: *Fritillaria meleagris* L., *Iris sibirica* L., *Leucojum vernum* L., *Listera ovata* R. BR. és *Trapa natans* L. Az e területen végzett utólagos florisztikai kutatások teljes mértékben igazolták a Divéky által egykor listázott fajok jelenlétét. Mi több, a felsorolásában egyetlen olyan faj sincs, amelyet később törölni kellett volna a helyi flóralistáról, ami rendkívüli alaposságra utal.

Divéky munkájának záró része a pontosan összeállított, latin és magyar nyelvű növénynevezetések abc-sorrendben szedett indexe. Talán külön tanulmányt érdemelnének a magyar nemzetségnevek, amelynek legnagyobb részét a Diószeghi–Fazekas-féle fűvészkönyvből [1] vette át, de emellett itt nem szereplő genusnevek is felbukkannak. Mindezt összevetve, a szatmári diák munkája a kor botanikai irodalmának magas színvonalán íródott.

Bár a sors nem volt kegyes Divéky Ferenchez, munkája mégsem merült teljesen a feledés homályába. Elsőként egykori gimnáziumi tanulótlársa, a később komoly papi karriert maga mögött tudó Kádár Ambrus alapított Divékyról elnevezett ösztöndíjat a szatmári gimnáziumban, 1893-ban. Ezt évenként – mintegy negyed évszázadon át – a természettudományokban legjobb előmenetelű tanuló kapta meg. A következő évtizedekben a tragikus sorsú természetbúvár neve helyenként feltűnt a különböző országokban megjelenő botanikai szakirodalomban is. Újabbban egy, a szilágysági Vármező (Bucium) határában felfedezett, addig ismeretlen vadrózsaváltozat, a *Rosa x geczii* nm. *divékyi* KERÉNYI-NAGY & KARÁCSONYI, viseli a fiatalon elhunyt botanikus nevét. Tíz évvel ezelőtt, megjelent az életét és munkásságát bemutató könyv is [4].

ÖSSZEGZÉS

A kétségtelenül különös sorsú kutató életében, két olyan mozzanat rajzolódik ki, amely páratlannak minősíthető. Egyrészt arra utalunk: nem ismert még egy olyan eset, hogy egy 19 éves diák hasonló jellegű tudományos munkát irt volna. Másrészt pedig az is páratlan, hogy egy természetbúvár ilyen fiatalon veszítse életét a terepkutatások során. Mindez pedig egy nemzetközi összehasonlítás nyomán is elmondható, ami kétségtelenül kiemeli a tragikus sorsú Divéky Ferenc emléke ápolásának szükségességét.

Irodalom

- [1] Diószeghi S.: Fazekas M.: *Magyar fűvészkönyv*. Ny. Csáthy G., 1807, Debrecen.
- [2] Filarszky N.: Az osztály herbárium és szemléltető gyűjteménye, *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene*, 1902, 277–289, Budapest.
- [3] Fodor F.: Adatok Szatmár vármegye flórájához, *Az Egyetemes Természettudományok Szövetségének Évkönyve*, V. (1908/9), 1909, 35-52.
- [4] Karácsonyi K.: *Hajnalban kialudt gyertyaláng. Divéky Ferenc (1848-1869) szatmári botanikus munkássága*, Color Print nyomda, 2015, Zilah.
- [5] Sarmaságh G. (1896) – *A szatmári kir. kath. főgymnasium története*. Pázmány sajtó, Szatmár.
- [6] Schöber E. (1896) – *Virágos növények szövettana*. Pázmány kiadó, Szatmárnémeti.
- [7] Tempfli I., Sipos F. (2000) – *A szatmári római katolikus egyházmegye író papjai*. Europrint Kft., Szatmárnémeti.